

Historische Kring Zuidhorn

4e jaargang nr. 2 december 2014

In dit nummer:

**Voormalig
kantongerecht**

**Eelco Woltjer
Zuidhorn 1788**

**De mannen van de
Rudolf 1**

**Klinckema een
verborgen
geschiedenis**

**Balken van de borg
Klinckema**

Losse nummers € 2,50

Contactblad van de Historische Kring Zuidhorn

4^e jaargang nr. 2 december 2014

Bestuur van de HKZ

Voorzitter	<i>P. H. Pellenbarg</i>
Secretaris	<i>G.Pellenbarg-Hesse</i> <i>secretarishkz@gmail.com</i>
Penningmeester	<i>P. Jonkman</i>
Overige leden	<i>A.W. Teelken, W. Renkema, G. van Agteren-Birza</i>

Archief W. Renkema. Het archief bevindt zich in het gemeentehuis

Website *www.historischekringzuidhorn.nl*

Druk RCG Groningen

Redactie

Nico Attema
Wiebe Renkema
Greetje Teelken
Baukje Vrolijk

Inhoud	blz
Vroegere Kantongerecht van Zuidhorn	3
Overpeinzingen van Harm Woltjer in 1788	9
De mannen van de Rudolf 1 aan de Zuiderweg	17
Klinckema een verborgen geschiedenis	21
Balken van de borg in N.H. kerk	30

ISSN: 2214-6008

Foto Titelblad

In 1902 liet Anne Oebeles Harmsma zich met vrouw en kinderen fotograferen op de stoep van het kantongerecht in Zuidhorn. Hij was er concierge (en cipier). De foto is afkomstig van de internetsite: www.harmsma.info

Het vroegere Kantongerecht in Zuidhorn

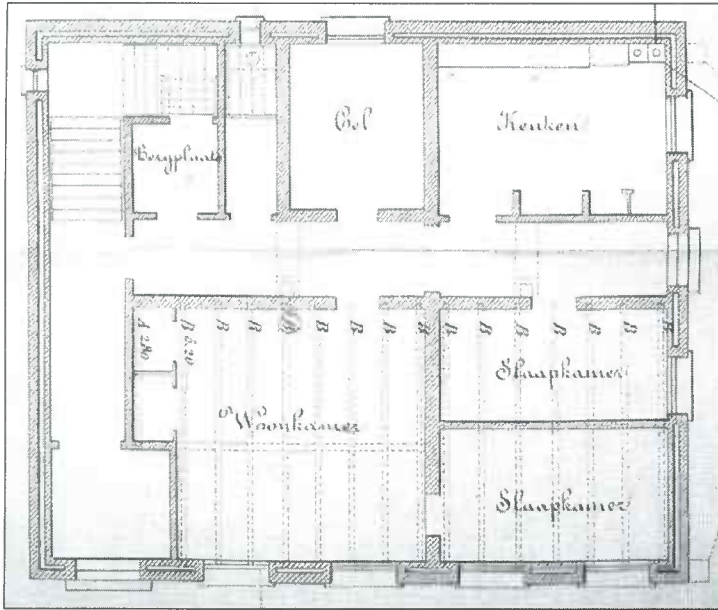

Korte geschiedenis

In 1882 kreeg het kantongerecht van Zuidhorn na bijna 50 jaar een eigen gebouw¹. Tot dan vonden de zittingen plaats in een gehuurde ruimte van een logement. Waarschijnlijk was dit de voorganger van Hotel Restaurant in 't Holt.

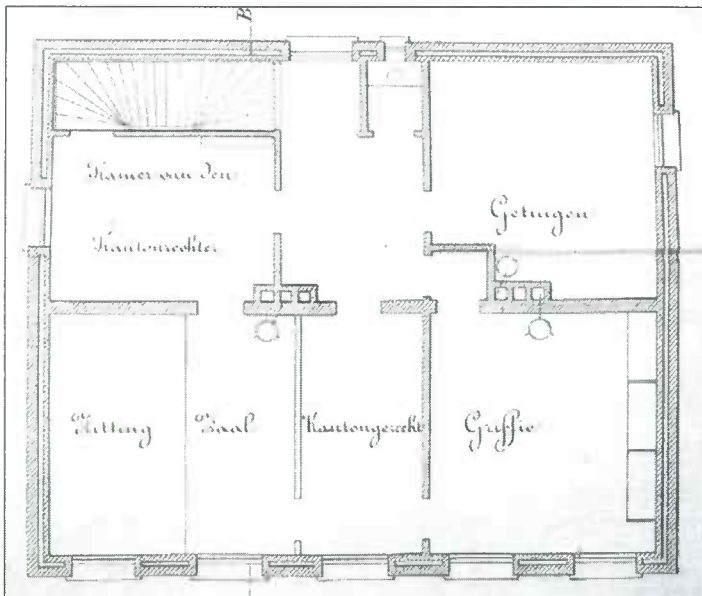
Na het nodige politieke gesteggel over de locatie hakte de minister van justitie de knoop door en verrees het pand aan de Gast, tussen Noord- en Zuidhorn. De plattegronden op de volgende bladzijde geven een beeld van de oorspronkelijke indeling van het gebouw.

Op de begane grond waren een cel en een woning voor de conciërge die soms ook cipier was². Op de verdieping waren de gerechtszaal en de kamers van de rechter en de griffier. Vanaf 1883 tot en met 1933 werd op de bovenverdieping recht gesproken. Ondermeer door de kantonrechter Sicco Leendert Andreae (1840-1911) die in die tijd op Arnichem woonde. Hij was een grootvader van de vroegere minister en Europees commissaris Dr. Sicco Mansholt.

Bouwtekeningen van het kantongerecht te Zuidhorn uit 1882 Boven: begane grond met dienstwoning en cel. Onder : verdieping met gerechtszaal en kamers voor rechter en griffier.

(Bron: R.Floor - 'J.F.Metzelaar en W.C.Metzelaar' 2009)

Na de verhuizing van het gerecht naar Groningen in 1934 bleef het gebouw waarschijnlijk rijkseigendom. Op enig moment werd het daarna aan een particulier verkocht, de vroegere veldwachter Fokke Leistra.

Deze markante figuur woonde hier waarschijnlijk tot 1938³.

Dat hij de eigenaar geweest is blijkt uit het verslag van de gemeenteraadsvergadering van 18 juni 1956. Men besloot die avond in een geheime zitting om het voormalig kantongerecht van *de erven Leistra* te kopen.

De opzet om zo het opdrijven van de koopprijs te verhinderen, slaagde. De gemeente Zuidhorn verwierf het gebouw in bewoonde staat voor de schappelijke prijs van f. 8.200.

Zuidhorn. Dit gebouw is gelegen tussen de dorpen Noordhorn en Zuidhorn en leent zich, gezien de ligging en de voormalige indeling, uitermate voor een te zijner tijd nader te bepalen doel, waarvan vrijwel alle ingezetenen dezer gemeente profijt zullen kunnen trekken.

Aangezien de aangelegenheid tot aankoop, zij het in publieke veiling, zich vrij plotseling voordoet, werd ons College in een geheime zitting van de gemeenteraad gemachtigd het onderhavige gebouw aan te kopen, mits de koopprijs een bedrag van f.10000.— niet te boven zou gaan.

De onderhavige aankoop werd bekrachtigd bij raadsbesluit van 18 juni 1956. De aankoop werd nodig geacht om te voorkomen dat te zijner tijd wanneer de gemeente dit gebouw nodig zou hebben, dit zou moeten worden gekocht uit speculatieve handen met als gevolg een belangrijk hogere koopprijs.

Tevens werd bij besluit van de raad van 18 juni 1956 besloten het onderhavige gebouw voorshands in huur te laten bij de tegenwoordige bewoners.

Tenslotte delen wij U mede dat het gebouw zelve uitermate solide is.

Burgemeester en wethouders van Zuidhorn,

Fragment uit de brief waarin de gemeente de provincie inlicht over de gang van zaken rond de aankoop.

De twee huurders, Lebrecht op de eerste verdieping (nr.66) en Elzinga op de begane grond (nr.68), kregen een nieuw contract aangeboden.

Pas 20 jaar later, in 1979 begon men met de verbouwing tot muziekschool.

Een naam waarmee het pand door de Zuidhorners ook nu nog wordt aangeduid. Zij het dan vaak met de toevoeging *vroegere* of *oude*.

Sinds 1934 hebben hier behalve Leistra diverse Zuidhorners kortere of langere tijd gewoond. Daaronder de huisarts Kremer en zijn gezin. Zij woonden hier tot hun nieuwe huis aan de Gast in 1938 werd opgeleverd.

Nadien was hier in de oorlogsjaren het distributiekantoor.

Otto Koch, de kassier, woonde met zijn gezin en schoonmoeder op de bovenverdieping. Over de gebeurtenissen in die tijd wordt het een en ander verteld in 'Zuidhorn 1940 - 1945' ⁴.

Beeldbepalend maar niet uniek

Het kantongerecht is voor de huidige en vroegere inwoners van Zuidhorn een beeldbepalend gebouw. Net als het oude gemeentehuis, de voormalige marechausseekazernes of het pand waarin garage Birza gevestigd was.

In deze tijden van voortdurende verbouw van Zuidhorn vormen ze met hun karakteristieke gevels blijvende herkenningspunten. En ze verankeren in zekere zin onze herinneringen aan mensen en gebeurtenissen uit het verleden van het dorp.

Maar hoe uniek dit bouwwerk voor Zuidhorn ook mag zijn, er blijken in Nederland meer voormalige kantongerechten te zijn die als twee druppels water op dat van Zuidhorn lijken. Zo fotografeerde ik enkele jaren geleden nog eenzelfde gebouw in Geldermalsen. En ook in Hilversum, Alphen aan de Rijn, Apeldoorn en Oud Beijerland (foto) staan identieke exemplaren. Ze zijn er vrijwel allemaal nog. Alleen dat van Ommen werd afgebroken om plaats te maken voor een doorgaande weg.

In totaal liet justitie tussen 1879 en 1900 zo'n 9 kantongerechten 'der derde klasse' bouwen, naar een ontwerp van J.F. Metzelaar (1818-1897), rijksbouwmeester. Zie foto links.

Deze architect werd vooral bekend door zijn unieke concept van de koepelgevangenis. Daarvan is de gevangenis van Breda wel de bekendste omdat daarin 3 Duitse oorlogsmisdadigers levenslang zaten opgesloten.

Dronkenschap, landloperij en hondekarren

Wie stonden er in die voorbije decennia in de bovenzaal zoal voor het hekje en waarvan werden ze beticht? Bij het doorzoeken oude regionale kranten uit die periode stuitte ik van tijd tot tijd op korte berichten waarin de daders, hun overtredingen en hun straffen staan vermeld.

Slechts zelden gaat het daarbij om inwoners van Zuid- of Noordhorn.

Kantongerecht te Zuidhorn.

Zitting 6 October 1894.

UITGESPROKEN VONNISSEN.

L. H. te Garnwerd, wegens „verblijven met woonschip in de gemeente Oldehove,” veroordeeld tot een hechtenis van twee dagen. M. D. te Burum, wegens „rijden met een hondenkar, de honden niet onder de kar gespannen”, veroordeeld tot eene geldboete van f 1, of 2 dagen hechtenis. A. S. te Kommerzijl, wegens „openbare dronkenschap,” veroordeeld tot eene geldboete van f 1, of 2 dagen hechtenis. T. V. te Niezijl, als sub. 3. J. S. zonder bekende woonplaats, als sub. 3. H. d. B. te Drachtster-compagnie, als sub. 3.

Soms komen de wetsovertreders zelfs niet uit het kanton dat het hele Westerkwartier omvatte. Ook duiken er regelmatig delinquenten op zonder vaste woon- of verblijfplaats. Zoals J.S. in het bericht hiernaast. Vandaag de dag zouden zij voor deze overtredingen minder snel voor de rechter staan.

Spectaculaire gevallen ben ik tijdens deze inventarisatie tot dusverre nog niet tegengekomen. Maar wie weet wat voor interessante zaken er nog uit die oude dossiers te voorschijn zullen komen. Voor het geval uw nieuwsgierigheid gewekt is: In de stellingen van de Groninger archieven wachten zo'n 22,5 meter mappen en dozen op u ⁵.

Kantongerecht te ZUIDHORN.

Zitting van Woensdag 5 Febr.

1. M V, wed. van T, te Niekork, wegens overtreding der Leerplichtwet bij herhaling, tot f 20 boete of 8 dagen hechtenis.
2. E B B te Zuidhorn, wegens overtreding der Jachtwet, tot f 5 boete of 3 dagen hechtenis, met verbeurdverklaring van den haas of betaling der waarde ad f 2, subs 2 dagen hechtenis.
3. E H en W H te Oostwold, wegens vissen zonder akte en zonder vergunning, ieder tot 2 boeten ad f 3 of 2 dagen hechtenis, met verbeurdverklaring van de schakels en de opbrengst van de visch ad 20 cents.

1902

Toekomst van het rijksmonument

Na de verhuizing van de muziekschool verkocht de gemeente het gebouw in 2007 onder voorwaarden aan Marcel Dijkstra en Janet Meursing. Beiden zijn interieurarchitect. Ze waren al enige tijd op zoek naar een monumentaal pand met voldoende ruimte en een bepaalde uitstraling. Een gebouw dat ze naar eigen inzicht en behoefte zouden kunnen inrichten. Het voormalig kantongerecht voldeed aan hun eisen. Binnen de muren zouden ze hun eigen gang kunnen gaan. De buitenzijde, en met name de voorgevel moet blijven zoals die is. Deze verplichting vloeit voort uit het feit dat de Gast een beschermd dorpsgezicht is.

Sinds ze het pand in 2008 betrokken is er geweldig veel gebeurd. Het overgrote deel van de indrukwekkende verbouwing wordt door het echtpaar zelf uitgevoerd. Na de rondleiding van zolder tot begane grond was ik diep onder de indruk van de klus die ze hebben aangepakt. Een karwei waarvan het einde langzaam maar zeker in zicht komt. Met liefde en zorg proberen ze oorspronkelijke elementen en stijlenmerken te bewaren of terug te brengen. Dat geldt b.v. voor de lambrisering onder de ramen van de vroegere gerechtszaal, het patroon in het gestucte plafond en de ingangspartij van het gebouw. Het lijkt niet veel, maar bedacht moet worden dat het gebouw sinds 1934 vele malen van binnen werd verbouwd. Activiteiten waarbij alleen het doel telde. Uiteindelijk bleef er behalve de trap en de dakconstructie weinig van de oorspronkelijke indeling en aankleding behouden. Derhalve, lof voor de twee mensen die dit monumentale pand in Zuidhorn voor het nageslacht bewaren.

W. Wandelaar

- 1) *Het Kanton Zuidhorn omvatte in die jaren het hele Westerkwartier i.c. de gemeenten Zuidhorn, Ezinge, Aduard, Grijskerk, Oldehove, Hoogkerk, Grootegast, Oldekerk, Marum en Leek. Rechters : Roelof Antonius Quintus kantonrechter in Zuidhorn, mr. S.L.Andreae en daarna van Swinderen die op Allersma woonde. Griffiers waren o.a. Ypey en Bolt (naar wie het Boltslaantje is vernoemd)*
- 2) *Concierges heetten o.m. Anne Oebeles Harmsma (1842-1923) zie foto op de voorkant en Johannes Wesbonk (1863-1940) (Gisteren voor de Lens blz.103).*
- 3) *Fokke Leistra(1879-1955) schijnt bijzonder streng, en sterk geweest te zijn. Dit vertelden mensen als Ab Rozema die in in hun jeugd met hem te maken hadden.*
- 4) *Veldman H. 'Zuidhorn 1940-1945' Profiel Bedum 2010*
- 5) *578 archiefstukken uit de periode 1838-1933 zijn in de Groninger Archieven*

Overpeinzingen van Harm Woltjer in 1788

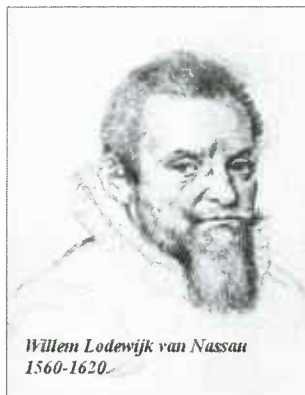
In 1992 vierde men het 600 jarig bestaan van Zuidhorn. Ed van Zomeren bracht toen de geschiedenis van de gemeente tot leven in verhalen van mensen die hier mogelijk ooit leefden. Deze monologen werden door de auteur op het toneel voorgedragen. Ze zijn in spreektaal geschreven

Goedenavond, ik ben Harm Woltjer, graanhandelaar. Ik ben wat je noemt een gezeten burger, ik heb mijn schaapjes aardig op het droge en doe eigenlijk alleen nog maar zaken voor de aardigheid. Mijn vrouw Bouwina en ik wonen in dit statige huis aan de Nieuwstraat, zonder de kinderen want die zijn al uitgevlogen. Ik ben nu 53 jaar, ik ben namelijk geboren in 1735. Als je zoals ik een jaartje ouder wordt, dan ga je terugblikken hè. En ik moet zeggen het is een interessante tijd waarin we leven, er gebeurt zoveel in de wereld.

Hier in onze kontreien is het in deze eeuw heel rustig gebleven, tenminste, als je vergelijkt met de vorige eeuwen. Van de Middeleeuwen hier weten we zo goed als niks, dat zal u ook wel bekend zijn. Nou ja, die gevechten

tussen de Schieringers en de Vetkopers, maar dat is zo vaag, volgens mij heeft daar nog nooit iemand het fijne van gesnapt. Nee, dan valt er toch meer te zeggen over de zestiende eeuw. Tenslotte is de Tachtigjarige Oorlog in feite hier in het Noorden begonnen, met de inval van graaf Lodewijk van Nassau, een broer van prins Willem van Oranje. Het werd dan wel een mislukking, na die slag bij Heiligerlee in 1568 maar het sein voor de opstand was toch maar gegeven. En daarna hebben de Ommelanden ook ruim hun deel gekregen van het krijgsgeweld. Zelfs hier vlakbij, even buiten Noordhorn, is in 1581 een ware veldslag gestreden, wist u dat? Dat was net aan de westkant van het dorp waar het land zo glooiend afloopt. Er kwamen Staatse troepen vanuit Friesland, maar de Spanjaarden lagen ze op te wachten, en die hadden bovendien een massa ruiters achter de hand in het dorp. Dus de strijdmacht van de Friese stadhouder graaf Willem Lodewijk is daar lelijk in de pan gehakt, er zijn bijna 1000 man gesneuveld. De graaf zelf kreeg een musketkogel dwars door zijn hand – dat zal hem nog lang een hoop pijn bezorgd hebben, moet je je voorstellen: zo'n hand zit vol botjes, en botten zijn toch al zo pijnlijk als ze gebroken zijn. Maar goed, de graaf behield het leven tenminste nog, en dat kan je niet zeggen van al die gesneuvelde huursoldaten, ook maar arme sloebers uit al 's Heren landen. Er vochten namelijk ook Walen en Saksen en zelfs Schotten mee, wist u dat? Het is toch haast niet voor te stellen dat in dat groene vredige land geschreeuwd en gebruld werd in het Spaans, Duits, Frans en Engels, terwijl de kruitdamp over het slagveld dreef en er allemaal stervenden lagen te stuip trekken, en gewonden om hulp schreeuwden. Het moet ook een chaos geweest zijn, zo'n veldslag, want de heren bevelhebbers konden niet even rustig met elkaar gaan overleggen – ze konden alleen koeriers sturen maar daarvan sneuvelde natuurlijk de helft en de andere helft liep in een sloot. Ik heb trouwens vorig jaar een boer uit die buurt gesproken, hij woont op die boerderij Norrits weet u wel, en die vertelde me dat ie bij het ploegen tientallen musketkogels gevonden had. Ja niks bijzonders hoor, gewoon ijzeren balletjes waar niks aan te zien valt – maar toch een gek idee dat ze meer dan twee eeuwen geleden door de lucht floten en dood en verderf brachten. Die boerderij is overigens ook naar een Engelse aanvoerder genoemd, sir John Norreys – ook een huurling maar

*Willem Lodewijk van Nassau
1560-1620*

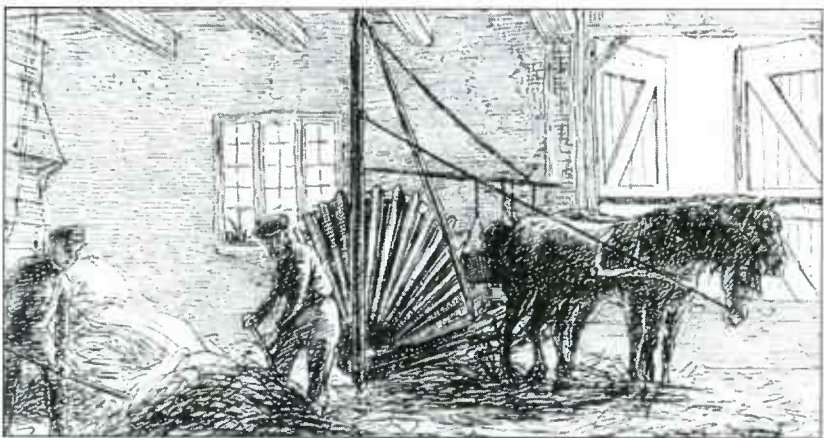
dan een trapje hoger; hij voerde samen met de Friese stadhouder de Staatse troepen aan¹.

Nee, dan leven we vandaag de dag in vrediger tijden. Het gaat goed met de republiek, overal heerst rust en orde. Er zijn trouwens wel allerlei verbeteringen ingevoerd in de laatste vijftig jaar, in het bestuur en in de rechtspraak. Weet u dat Zuidhorn in dat verband nog een heel lelijke rol gespeeld heeft? Ik bedoel dit : er zijn in 1731 in dit dorp 22 onschuldige mannen om het leven gebracht. Dat noemen ze het Faanse zedenproces. Dat is een mooie naam voor een afschuwelijke gebeurtenis. Kern van de zaak was, dat er een grietman was met teveel macht en teveel haat in zijn lijf: Rudolf de Mepsche van het Faan. Hij woonde daar op een kleine borg, het huis Bijma, en hij heeft zich gewroken op enkele vijanden door ze van sodomie te beschuldigen. Het begon ermee dat-ie een paar jongemannen zodanig liet mishandelen door zijn beulsknechten dat ze anderen begonnen te beschuldigen, zodat er een sneeuwbal van beschuldigingen en arrestaties ontstond. En het vuur werd flink aangewakkerd door een fanatieke dominee², die meende dat God het volk van Langewold streng wilde straffen. Om een lang verhaal kort te maken, tenslotte zijn 21 mishandelde en gebroken mannen op boerenkarren naar Zuidhorn gebracht. Een was er al bezweken. Daar zijn ze gewurgd en verbrand op een stuk grond dat de Gisellap heet. Het ligt even buiten het dorp, voorbij de borg Hanckema aan de linkerkant van de weg naar Noordhorn³. Mijn vader heeft de terechtstelling gezien, als jongen van zeventien jaar, en hij heeft altijd gezegd dat die gebeurtenis het vreselijkste was wat-ie in zijn hele leven meegemaakt heeft. Hij is drie dagen van streek geweest, en heeft later altijd beweerd dat de doodstraf nooit goed kan zijn; want als achteraf blijkt dat de beklaagden toch onschuldig waren, zoals in dit geval waarschijnlijk ook, dat het onrecht dan nooit meer goed te maken is. Maar één ding heeft de dood van die arme mensen toch teweeggebracht: het hele land sprak schande van het machtsmisbruik van de Mepsche, en daarom is er de mogelijkheid van beroep in criminele zaken geschapen. Nu kan iedereen dus een beroep doen op een hogere rechter, en zijn we niet meer overgeleverd aan de machtswellust van een plaatselijke heerser.

Nou ik het erover heb: de wereld gonst tegenwoordig van nieuwe denkbeelden. Neem nou alleen maar die stoommachine. Zo'n twintig jaar geleden heeft een Schot, ene Watt, een manier bedacht om de kracht van stoom te gebruiken, dat wil zeggen om er een regelmatige beweging aan te

ontlenen. Het schijnt dat die machines akelig stinken en een hoop lawaai maken. Maar het zijn ongelooflijke krachtpatsers. Eén zo'n machine is zo sterk als twaalf paarden, dat hou je toch niet voor mogelijk? En hij wordt nooit moe, zo lang je het vuur onder de ketel maar blijft stoken. Volgens mij gaan die machines de wereld totaal veranderen, let op mijn woorden. Oh, er zijn ook wel weerstanden tegen hoor. Natuurlijk zijn er mensen die zulke machines een duivelse uitvinding vinden, en die stellen dat God het paard, de os en de ezel geschapen heeft om ons te dienen met hun kracht. Maar ja zwartkijkers heb je altijd. Dat doet me denken aan de tijd dat de aardappels kwamen, nou zo'n jaar of dertig geleden. Toen waren er ook mensen die bang waren om die vreemde knollen te eten, dat was immers voedsel van die wilden in Amerika? Er waren zelfs geleerden die beweerden dat de aardappel wel giftig moest zijn, omdat de plant familie is van de nachtschade. Nou, Bouwina en ik zijn al snel aan de aardappels begonnen hoor - tot volle tevredenheid. Na dertig jaar bonen en gort wil een mens ook wel es een bloemige aardappel op zijn bordje, nietwaar? Nee, in zulke dingen ben ik echt een kind van mijn tijd. In alle eerbied voor de Schepper geloof ik toch dat de Rede ons naar een betere samenleving zal voeren. Want God heeft de mens immers ook het verstand gegeven om dingen uit te vinden en de wereld te veranderen?

Weeet je waar je die ontwikkeling ook al ziet? In de landbouw. Er zijn steeds meer boeren die hun land ook met hun verstand gaan bewerken, in plaats van alleen met hun knuisten. Vorige week nog ben ik op bezoek geweest bij boer Teenstra onder Zuurdijk ⁴. Dat is nou echt een kerel om respect voor te hebben. Hij kwam uit Friesland hierheen, en hij probeert allerlei vernieuwingen: nieuwe gewassen en hele theorieën over het gebruik van de grond. Hij liet mij ook een dorsblok zien, ook alweer een wonderlijke vinding. Stel U voor, dat is net een enorme tol, een houten kegel van wel twee meter lang, met ijzeren ribben erop, en die rolt rond over de dorsvloer. Op die manier wordt het graan heel mooi gelijkmatig gedorst zonder dat drie, vier kerels zich in het zweet staan te werken met dorsvlegels. Je kan dat dorsblok namelijk door een paard laten rondtrekken. Ik zei nog tegen hem: 'Nou zou je eigenlijk zo'n stoommachine van die mijnheer Watt aan je dorsblok moeten koppelen, dan heb je ook geen paard meer nodig'. Ik zei het meer voor een geintje hoor, maar Teenstra streek es langs zijn kin en zei dat-ie het wel een goed idee vond. Hij wou er serieus over nadenken - zo word ik ook nog een beetje uitvinder!

Een door paarden voortgetrokken dorsblok (Bron: AgriWiki)

Nou heb ik het één en ander opgemerkt over de vooruitgang in de landbouw en de nijverheid, maar in de samenleving zelf gebeurt ook heel wat. Dat zijn de denkbeelden van de Verlichting hè. Vooral in Frankrijk zijn er allerlei geleerde schrijvers die stellen dat de wereld verkeerd in elkaar steekt, en dat er veel te veel macht berust bij de vorsten, de adel en de geestelijkheid. Ze zeggen dat de koningen minder macht moeten krijgen, en dat de derde stand een plaats voor zichzelf moet opeisen. De derde stand dat zijn wij, de gegoede burgerij. En het mooie is, die ideeën werken ook nog in de praktijk! Jazeker, 12 jaar geleden is er iets gebeurd dat in de hele wereld diepe indruk heeft gemaakt, nl. de revolutie in Amerika. Daar waren namelijk 13 koloniën die het gezag van de Engelse koning niet meer wilden aanvaarden. Dus toen zijn ze een opstand begonnen, in Boston. En geloof het of niet, maar dat stel boeren en handelaars heeft het uiteindelijk gewonnen van de Engelse roodjassen, toch de beste soldaten van de wereld. En toen hebben ze een republiek gesticht, met hun generaal als president, ene George Washington. Nou dat werkt kennelijk prima, dus een land zonder koning kan heus wel een gelukkig land worden. Als je maar fatsoenlijke wetten hebt. Die Amerikanen, want zo noemen die kolonisten zich nou, die hebben bedacht dat de drie machten van de staat gescheiden moeten zijn, dus een onafhankelijke wetgevende macht, dat is de volksvertegenwoordiging - en een uitvoerende macht en de rechterlijke macht. Het mooie is dus, dat daar nou een samenleving bestaat die bedacht is door de burgerij. Het grappige is trouwens dat ze die president van hun niet veel macht gegeven hebben: hij mag zijn zegje wel doen, maar vooral

als het om onderhandelingen met andere landen gaat. In eigen land, dus over die dertien koloniën heeft ie in feite niet veel te vertellen. Zo zie je dat ze eigenlijk een beetje doorgeschoten zijn, naar het andere uiterste hè, alsof ze helemaal geen gezag meer willen accepteren. Maar intussen zijn natuurlijk alle koningen in de hele wereld zich doodgeschrokken. Die zitten nou te bibberen op hun troon, die houden met twee handen hun kroon vast en bidden vurig dat alle beroering overwaait. Maar ik denk dat er nog rare dingen gaan gebeuren, hier in Europa. Vooral in Frankrijk zijn ze ontzettend fel, de burgers bedoel ik. Maar ja, daar schijnt het ook een corrupte troep te zijn, vooral op het platteland regelen de edelen en de geestelijken onder elkaar het hele bestaan van de bevolking. En die Franse koningen schijnen er in een schandalige luxe te leven, die vierten alle dagen feest terwijl het volk honger lijdt. Nee dat kan niet lang meer goed gaan. Hier in de Republiek der Verenigde Nederlanden valt het allemaal wel een beetje mee, dacht ik. Willem V is vorig jaar weer als stadhouder bevestigd, en er lopen wel wat zogenaamde patriotten te schreeuwen, in de steden in Holland. Maar volgens mij is het volk voor het grootste deel Oranje gezind. Maar aan hervormingen zullen we hier toch ook niet ontkomen, zolang de burgerij in de steden blijft groeien.

Goed beschouwd zijn het ook rare toestanden, zelfs hier in ons eigen dorp. De borgheer is een fatsoenlijke vent hoor, en altijd heel goed voor de armen, maar dat-ie teveel macht heeft is een feit. Zo'n jonker heeft het zowat op alle terreinen voor het zeggen, of het nou gaat om het bestuur of de rechtspraak, of het benoemen van geestelijken. Weet U dat ik sinds een paar maanden regelmatig met hem praat? Dat komt zo, er is in het dorp een leesgezelschap gesticht, d.w.z. dat we met een groepje een serieus boek lezen en daarover van gedachten wisselen, bij één van ons thuis. De dokter en de notaris zitten er natuurlijk in, en een stel dikke boeren, en ik-zei de gek. Maar in november kwam heer Clant van Hanckema er ook opeens bij; hij was erbij gehaald door dominee Winter ⁵. We hadden eerst wel een beetje moeite om ons een houding te geven hoor, een paar van ons deden bepaald kruiperig tegen de borgheer, maar nou zijn we allemaal aan hem gewend, en hij aan ons. Ik mag zelfs wel zeggen dat ik bijzonder goed met hem overweg kan, jazeke.

Ik ben vorige week een avond bij hem geweest op de borg - hij heeft een mooie verzameling oude landkaarten van Groningen en Friesland, en nou

ben ik daar toevallig ook erg in geïnteresseerd, zodoende. Dus daar ging ik dan op een vrijdagavond netjes in het pak en toch een beetje zenuwachtig - gek hè, voor een kerel van mijn leeftijd. Bouwina had m'n hoed keurig geborsteld en de meid had mijn laarzen glanzend gepoetst; maar daarvan was niet veel meer te zien toen ik de klopper op de borgdeur liet vallen, want het was weer een ellendige moddertroep op de Achterweg en de Boslaan - ik had eigenlijk het koetsje moeten nemen, maar ik dacht: die paar minuten kan ik wel lopen.

De Hanckemaborg in 1788. Via de Boslaan, links buiten beeld, bereikte Woltjer de ingang van het huis. Rechts, niet zichtbaar op de tekening, loopt de Gast.

Nou, ik moet zeggen toen ik mij eenmaal op mijn gemak voelde werd het nog een heel gezellige avond. Clant heeft een grote wijnkelder, en we hebben samen een mooie fles Bourgogne soldaat gemaakt - een kostelijke wijn hoor. Maar terwijl we daar zo zaten te praten bij het haardvuur kon ik het toch niet laten om langzamerhand aan te sturen op de moderne denkbepelden die er door de wereld gaan. Nou je had hem moeten zien, hij ging even rechtop op het puntje van zijn stoel zitten hoor, hij gooide zijn wijnglas haast om! Hij moest niet veel hebben van die nieuwlichterij en al dat geklets over Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap. Want daarover praten ze in Frankrijk steeds. Nee, volgens hem is de bovenlaag voorbestemd om te regeren en leiding te geven, omdat alleen zij het verstand en inzicht hebben. En een volksvertegenwoordiging is ook maar onzin, zolang de mensen zich maar laten leiden door de Heilige Schrift en

het gezag aanvaarden. Dus ik dacht, Harm, hou je een beetje op de vlakte - anders kan je binnen een half jaar je graan nergens meer kwijt omdat de borgheer en zijn vrienden de pest aan je hebben. Maar weet je wat nou het gekke is, Clant heeft toch zelf dominee Winter hier benoemd, terwijl die dominee ook moderne ideeën heeft die hij niet onder stoelen of banken steekt.

Enfin, ik ging pas tegen elven naar huis. De heer Clant was zo vriendelijk om me zijn knecht mee te sturen met een lantaarn, want het was nieuwe maan en dus aardedonker op de weg. Er stond trouwens een felle, koude wind, maar het was gelukkig wel droog. Onderweg naar het dorp liep die brave man tegen me te keuvelen, met zijn slingerende lamp, over zijn kinderen en kleinkinderen, en over de zere rug van zijn vrouw. Onwillekeurig moest ik weer denken aan die Vrijheid, Gelijkeheid en Broederschap en ik vond het eigenlijk wel een beetje moeilijk om die simpele ziel als een gelijke te zien, of als mijn broeder. En wat zou hij met vrijheid aan moeten? Hij zou toch niet weten wat - ie er mee moest doen? Geld om te reizen heeft - ie toch niet. En vrijheid van meningsuiting - tja dan moet je wel eerst een mening hebben en hem ook nog onder woorden kunnen brengen. Nee, er zitten toch nog wel een paar haken en ogen aan al die denkbeelden. Daar zou ik nog wel eens met dominee Winter over willen praten, eens horen hoe die er tegenaan kijkt. Maar toen we hier bij huis aankwamen heb ik de knecht wel een paar stuivers gegeven voor zijn moeite - hij nam eerbiedig zijn pet af en sjokte toen terug naar de borg. Bouwina was niet eens kwaad dat ik laat thuis kwam. Nou ja, ze wist natuurlijk waar ik uithing dus ze hoefde niet ongerust te zijn. En ik denk dat ze wel een beetje trots was, de buurvrouwen zullen het de volgende dag wel in geuren en kleuren gehoord hebben dat haar Harm zomaar wijn had zitten drinken met de borgheer!

1) Willem Lodewijk was een neef van prins Maurits. In 1581 was hij 21 jaar. John Norreys was 34 en waarschijnlijk de meest ervaren van de twee aanvoerders.

2) H.C. Van Bijler 1692-1756 Dominee van Faan, Niekerk en Oldekerk.

3) De Giesellap of het Kaakheem moet gelegen hebben in wat nu de Bongerd heet.

4) Marten Aedsges Teenstra 1765-1806 Hij kocht de kwelder Ruigezand aan de overkant van het Reitdiep en polderde hem in.

5) Pieter Nanninga was rond 1788 arts in Zuidhorn, hij woonde in wat nu het 'Huis met de Leeuwen' heet. De borgheer van Hanckema in 1788 was Maurits Clant, ds.E.Winter was in dat jaar al 10 jaar predikant in Zuidhorn.

Zoek het niet te ver haal het bij de Zevenster

- Diervoerders
- Honden, Katten, Kraagdiertjes, Vogels en Kippen
- Diverse Tuinbenodigdheden
- Kunstmatige, Natuurlijke, Begroeiing, Kiemestokjes
- Patafra afrastering
- Werkschoenen, Klompen, Laarzen en Overalls
- **Koopmans verf, verf voor huis en tuin**

De Zevenster
Kuipers v.o.f.
De Gast 82 – Zuidhorn
Tel. 0594-502074

- ▶ Verkoop nieuwe en gebruikte auto's
- ▶ Reparatie, onderhoud en APK van alle merken
- ▶ Avia tankstation met bediening

Toyota dealer

Langestraat 22 Noordhorn
Tel. 0594-507850

Gezellig uit eten?
Ook dat kan in ons mooie bedrijf

Tevens voor feesten en catering

De Gast 39 9801AB Zuidhorn
Tel. 0594-502143 www.balk-zalencentrum.nl

Administratiekantoor

Rossing

www.rossingadm.nl

BURGLER

TRANSPORT BV

Industrieweg 2a
9804 TG Noordhorn
Telefoon (0594) 50 23 33
Fax (0594) 50 23 93
www.burgler.nl

**Gespecialiseerd in het vervoer
van vloeistoffen**

Dierenspeciaalzaak
Tuinbenodigdheden
Hengelsport
Vrijtijdsartikelen.

Dorpsvenne 5 / Nieuwstraat 3
Tel.: 0594 502602
Fax: 0594 507649
(We bezorgen gratis)
e-mail ahcwegman@cs.com
www.arnoldwegman.nl

**Tegen inlevering van deze advertentie 10% korting op uw aankopen
(geldt niet voor aanbiedingen)**

TWEEWIELERHUIS S. DE VRIES

Noorderweg 2
9804 RM Noordhorn
0594-502066

Bezoek ook onze website:

www.devriestweewielersnoordhorn.nl

BOS

MANNENMODE

Bos Mannenmode
Hoofdstraat 10
9801BX Zuidhorn

Voorstraat 97
9291CE Kollum

H. Schipper

Administratieve en financiële
dienstverlening

Hans Schipper

Boslaan 46
9801 HH Zuidhorn
tel. 06-51560292
E-mail :
hans.schipper@hetnet.nl

Autobedrijf
Freddy van der Veen

Nieuwe en gebruikte auto's

Handelsweg 19b
9804 TK Noordhorn - Zuidhorn
Tel. 0594 - 502 433 / 502 414
Fax 0594 - 500 044

Universeel reparatiebedrijf

www.freddyvanderveen.nl

Matter
Ongediertebestrijding
Noordhorn 0594-503005

www.mollencursus.nl

P.H.Matter
Meidoornstraat 1
9804 SH Noordhorn
Tel. 0594-503005
Mobiel 06-57584262
E-mail info@mollencursus.nl

Rabobank

De mannen van de R-1 aan de Zuiderweg

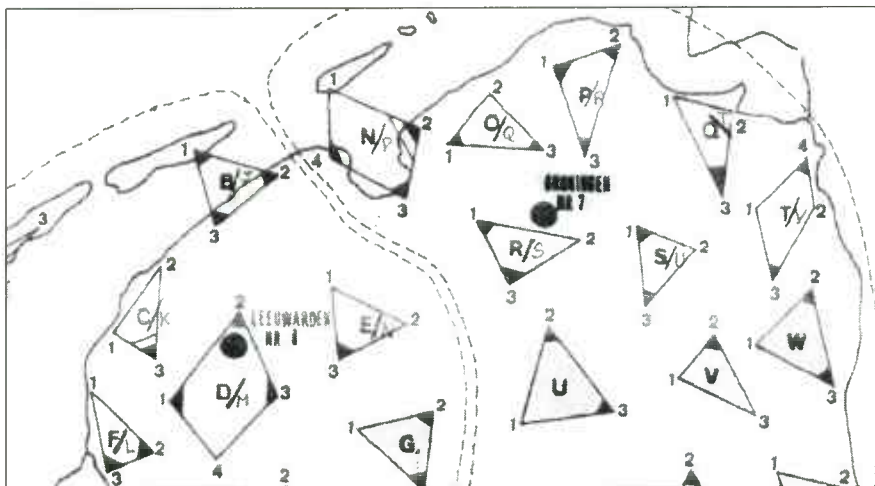
We zitten aan de koffie bij Sjabbo Datema samen met Klaas Dijkstra en Gerrit Stegeman. Sjabbo las het verhaaltje over de 'Luchtwachtstoren aan de Zuiderweg' en had gereageerd bij de redactie. Want: hij had op die Luchtwachtpost dienst gedaan. Op zijn initiatief hebben we samen met enkele van zijn collega's uit die tijd gezellig wat herinneringen opgehaald.

Scholing en oefening

De uitkijkpost aan de Zuiderweg werd bemand door burgers die zich als vrijwilliger bij het Korps Luchtwacht Dienst (KLD) hadden aangemeld. 's Zomers werd wekelijks op donderdagavond geoefend; in de winter was er eens per twee of drie weken les, o.a. in café Davids aan de Gast.

Een van de instructeurs was sergeant majoor Moesker.

Omdat het waarnemen van vijandelijke vliegtuigen het hoofddoel was, werd op die oefenavonden veel aandacht besteed aan vliegtuigherkenning. Die oefeningen werden aangestuurd vanuit Groningen; de heer Dionet was een expert in dit vak. Zo nu en dan werden wedstrijden georganiseerd waaraan vrijwilligers uit de gehele provincie meededen. De besten wisten bijna alle vliegtuigen in ruim honderd verschillende situaties te herkennen.

Het net van waarnemingsposten in Noord Nederland. De afstand tussen de observatieposten zoals O1 (Warfhuizen) R1 (Zuidhorn) en R3 (Leutingewolde) bedroeg 16 km. De waarnemers op de torens werden geacht vliegtuigen binnen een straal van 8 km. te kunnen signaleren en te herkennen.

Jong en gemotiveerd

Dankzij het initiatief van een van de vrijwilligers van destijds zijn we in de gelegenheid om met een aantal voormalige KLD leden over hun belevenissen te praten. Zoals Klaas Dijkstra die al op zijn 16^e toetrad.

Het feit dat zijn vader hem daartoe stimuleerde speelde daarbij ongetwijfeld een rol.

Sjabbo Datema kwam op zijn 22ste bij de KLD, en was van 1960 tot 1964 actief.

Net als Gerrit Stegeman. Deze was eerder al in Barneveld bij het korps. En onlangs maakten wij nog kennis met Piet Dijk die 1961, op zijn 17^e lid werd. 'Want', zei hij, 'dit was echt iets voor mij!'

De Zuidhorner groep wisselde in de loop van jaren in omvang en omvatte tussen de 15 en 20 man.

De leiding berustte bij Jo Boersema, die tevens de materiaalbak met o.a. de verrekijkers beheerde.

Op de foto wethouder Dijkstra (A.R.P.) Hij en de politieman De Vries stimuleerden de jongemannen van toen om lid te worden van de KLD.

Wat deden zij?

Bovenop elke toren was een observatieplatform van 3 bij 3 meter met een 1,5 meter hoge borstwering. Aan de zuidwestzijde van dit uitkijkplatform was een overdekte schuilnis. In het midden stond het peilapparaat opgesteld. Dat bestond uit een gridtafel, met een kaart van de omgeving met in het midden de eigen positie. En daaromheen de locaties van de naburige luchtwachtposten. Op de tafel was een statief met vizier en aanwijsnaald gemonteerd. De (losse) kijker werd op het instrument bevestigd.

Als een waarnemer op de Zuidhorner toren – code 7R1 of Rudolf één - een vliegtuig hoorde en zag, werd vlug de kijker ingesteld zodat de richting kon worden afgelezen. Eén van de KLD-ers gaf per telefoon snel de gegevens en het type vliegtuig door aan de centrale in Groningen. Daar werden de doorgegeven metingen vervolgens uitgezet op een plottafel en zo was de plaats van het vliegtuig (ongeveer) bekend.

Als oefening vloog soms een vliegtuig over Nederland, meestal een straaljager van de basis Soesterberg. Dit 'vijandelijke' vliegtuig moest uiteraard worden waargenomen en op deze manier werd het hele systeem van de KLD getest.

Tijdverdrijf

Tussen de oefeningen door was er op de toren natuurlijk ook tijd voor grappen. Fraaie anekdotes 'vliegen' in huize Datema over de koffietafel. Over een jachthond van Talens die een haas niet kon vinden terwijl de heren daarboven hem wel zagen. Over de meisjes van een naburige boerderij die op warme dagen van de zon genoten. En over het bezoek van een wat gezette buurvrouw die halverwege de trap in de toren klem kwam te zitten. En die daarna niet meer omhoog of omlaag durfde.

Soms ook kwam Johan Buining, een boerenzoon uit Noordhorn, met zijn straaljager van de basis Leeuwarden voorbij. Hij en zijn maat groetten zijn dorpsgenoten op de toren met een extra rondje ¹.

Uitrusting

Vrijwilligers bij de KLD droegen een overall, koppelriem en hoge schoenen wanneer ze in functie waren. Verder behoorden een helm en een gasmasker tot de persoonlijke uitrusting. Op de foto hiernaast zien we Piet Dijk in 1961 met deze attributen. Kennelijk beschikte men in eerdere jaren ook nog over een soort uitgaanstenuue want de mannen op de groepsfoto dragen hetzelfde uniform als de militairen van de luchtmacht.

De twee prima verrekijkers waren eigendom van de groep. Men had géén wapen al werd er wèl op de schietbaan in Groningen geoefend. Piet Dijk vertelde dat hij daar met een UZI had geschoten.

Toen de dienst in 1964 werd opgeheven, ondermeer omdat de radartechniek sterk was verbeterd, moesten de vrijwilligers hun spullen inleveren. Maar de controle daarop was niet al te streng, zodat stevige broeken of schoenen soms wel thuis bleven. De verrekijkers kon men voor een schappelijke prijs overnemen.

Een rondvlucht boven Noord Nederland was een beloning voor de inzet van de vrijwilligers. De piloot liet zijn kist daarbij flink overhellen zodat men goed naar beneden kon kijken. Een manoeuvre waartegen niet alle mages bestand waren. Van een aantal mannen op deze foto kennen wij de namen. 1.meester Bouman. 2.Klaas Dijkstra. 3.Jo Boersma leider van de Zuidhorner groep. 4. de instructeur sgt.maj. Moesker. Inzet: 5.Harke Jager. (Foto: Klaas Dijkstra)

Tot slot

We hebben een heel plezierig gevoel overgehouden aan de koffieochtend bij de familie Datema en we begrijpen dat de vrijwillige luchtwachters hun taak uiterst serieus opvatten, en ook dat er destijds tussen een aantal van hen een hechte band is ontstaan die zeker 50 jaar standhield ².

Anne Drentje

1)Johan Buining werd bij die gelegenheden vergezeld door een tweede straaljager, met als piloot ene Groeneveld uit Ulrum. De oud Noordhorner maakte zijn laatste vlucht als gezagvoerder van de DC 3 die op 25 sept. 1996 bij Texel neerstortte. Alle inzittenden kwamen bij dit ongeluk om het leven.

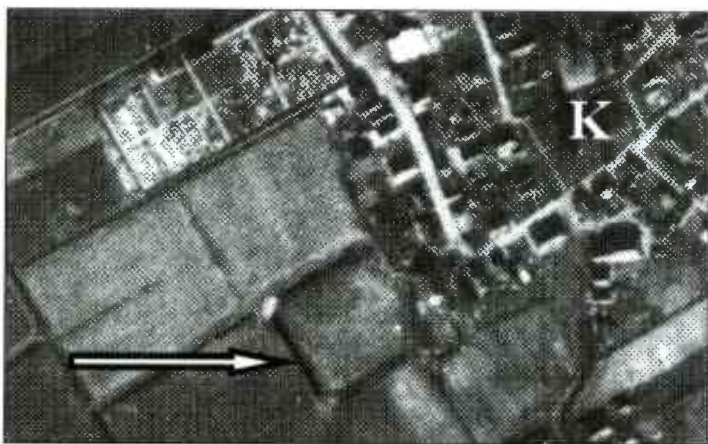
2)Tot nu kennen we de volgende namen: meester Bol, Gerrit de Vries, Cor Rosema, Harke Jager, Jaap Fluit, Sjabbo Datema, Jo Boersma, Gerrit Stegeman, Klaas Dijkstra, meester Bouman en Piet Dijk.

Klinckema een verborgen geschiedenis

Van de drie borgen die Zuidhorn rijk was bleef alleen Hanckema lang genoeg bewaard om uitgebreid gedocumenteerd te kunnen worden. De beide andere, Jellema en Klinckema, leven alleen in straatnamen voort. Jellema dat ongeveer ter hoogte van Jellemaweg nrs. 53-57 stond werd al vroeg afgebroken.

Resten van de gracht rond dit steenhuis bleven nog lange tijd zichtbaar, maar verdwenen uiteindelijk toen het dorp werd uitgebreid.

Hoewel Klinckema veel later werd afgebroken zijn er toch geen tekeningen of beschrijvingen bewaard gebleven. Noch van de vroegere borg noch van het landhuis dat hier nadien gebouwd werd.

Luchtfoto 1951. De pijl wijst de sloten aan waarbinnen de borg Jellema ooit heeft gestaan. Oriëntatiepunten zijn: De oude begraafplaats linksboven, de haakse bocht in de Jellemaweg en K = Ned. Herv. kerk.

Op zoek naar Klinckema

Ik kon mij niet voorstellen dat er geen afbeelding of beschrijving van Klinckema zou zijn. Het landgoed lag immers vlakbij de stad, en het was generaties lang eigendom van de vermogende familie Siccama. Dit zou reden genoeg voor een commercieel ingestelde 18^e eeuwse tekenaar om er een prent van te maken. Een gravure die zeker ook gekocht zou zijn door de trotse eigenaar. Deze afbeelding was dan hopelijk ergens diep in de familiearchieven bewaard gebleven. Vol goede moed ging ik aan de slag in de hoop iets te vinden dat anderen over het hoofd hadden gezien.

De Siccama's van Klinckema

Over de geschiedenis van het geslacht Siccama bestaat een gedegen boek geschreven door mevrouw Fokkema ¹. En verder is een deel van het familiearchief aanwezig bij de Groninger Archieven. Deze bronnen geven een goed beeld van de bemoeienissen van de opeenvolgende generaties met hun Zuidhornse landgoed. Twee namen springen eruit, die van Wiardus Siccama (1713-1797) en die van zijn kleinzoon Willem Hora (1763-1844).

Wiardus, zie afbeelding links, hield in zijn 'Staatboeken' nauwkeurig bij wat hij met zijn vele bezittingen deed.

Op Klinckema liet hij reparaties uitvoeren, baggerwerkzaamheden verrichten. En ook liet hij een nieuwe tuin aanleggen. Anno 2014 ligt hier aan de Klinckemalaan de begraafplaats.

Verder kreeg de borg een fraaie toegangspoort. In deze periode werd ook de boerderij de Oosterburg gebouwd en werd een ander boerderijtje afgebroken, en aan de Trekweg langs het Hoendiep herbouwd. Deze plaats is

bekend onder de naam 'Het Witte Hek'. Vanaf 1775 woonde Wiardus min of meer permanent in Zuidhorn. In die tijd subsidieerde hij samen met Maurits Clant de bouw van het nieuwe kerkorgel. Een schenking waarover K.Kugel al in een eerder nummer van dit blad schreef.

Kleinzoon **Willem Hora Siccama** was een belangrijke figuur in het bestuur en het culturele leven van de stad Groningen. Hij en zijn vrouw Johanna Eytelwein, zie afbeelding hieronder, gebruikten het landgoed in de Franse tijd vele jaren als zomerverblijf. Willem schrijft dat zijn vrouw, die graag tuinierde, in de herfst steeds met weemoed afscheid nam van Zuidhorn.

Naar Friesland

Helaas, hoe ik ook speurde, de boeken en archiefmappen gaven geen enkele beschrijving of afbeelding prijs. Het aanzien, en interieur van de borg bleven in nevelen gehuld.

Tenslotte vestigde ik mijn hoop op de laatste persoon die de oude borg had gezien: de Friese *Johan Hora Buma*, achterkleinzoon van Wiardus Siccama. Hiernaast het portret van deze nieuwe heer van Klinckema op circa 50 jarige leeftijd. Hij was een gepensioneerd 'Controleur van 's Rijks Belastingen' die in 1838 het sterk verwaarloosde landgoed voor 36.000 gulden uit de erfenis van zijn ouders verwierf.

Johan liet de oude borg afbreken en een modern landhuis bouwen. Daarover schreef Van der Aa in zijn 'Aardrijkskundig Handboek' de volgende lovende woorden :

'Klinckema welks witte muren, onder het bevallige groen van het hooge lommerrijke bosch, het een fraai aanzien geven; zo dat dit landgoed, hetwelk zich in allen deelen door eenvoudigheid en schoonen aanleg kenmerkt, ook, in betrekking tot zijn waarde, onder de voornaamste en fraaiste bezittingen van de provincie Groningen mag gerangschikt worden'

Bij het uitpluizen van de handel en wandel van deze 'laatste heer van Klinckema' maakte ik uiteraard ook veel gebruik van Google. Meestal kwam ik daarbij steeds dezelfde gegevens tegen. Tot ik op een dag ergens een terloopse opmerking las: *'de heer Siertsema te Winterwijk is in het bezit van het originele paspoort van Johan Hora Buma'*. Zo kwam ik in contact met zijn nazaat Berend Siertsema. In diens familiearchief bevonden zich ondermeer portretten en foto's van zijn betovergrootouders.

Dit succes gaf een nieuwe impuls aan het speurwerk. Stapje voor stapje kreeg ik nu een beeld van de activiteiten van Johan Hora Buma. En in december 2012 ontdekte ik tot mijn grote vreugde in Leeuwarden het bestek voor het nieuw te bouwen Klinckema. Het document bevond zich bij Tresoar in het familiearchief van de Buma's. En wel tussen de stukken van Johans broer, Wybo Buma, over wie ik al eerder had gelezen dat hij een sterke band had met zijn oudere broer.

BERIGT VAN AANBESTEDING

van het afbreken der HEEREN HUIZINGE en bijstaan-
de gebouwen, **KLINCKEMA** genaamd: staande en
gelegen onder no. 32, te Zuidhorn, en van het af-
door, weder opbouwen eener nieuwe HEEREN HUI-
ZINGE, STALLING en WAGENHUIS enz.; met bijlevering
der daartoe benodigde materialen en arbeidstonen.

Art. I.

OPGAVE DER WERKEN.

De Werken in dezen bedoeld, bestaan in:

Het bestek uit 1839. In de marge van de eerste bladzijde staat dat het werk gegund werd aan 'Wietzema van Dragten'. Hij was met f.12.820 de laagste inschrijver. De hoogste inschrijving bedroeg het viervoudige.

Een bestek is geen bouwtekening

In dit bestek uit 1839 staat dat de afmetingen van de 'Heeren Huysinge' 13,7 bij 19,4 el zijn, en die van het Wagenhuis annex stal en knechtskamer 19 bij 5,2 el. Verder is tot op de millimeter nauwkeurig beschreven hoe groot de kozijnen moeten zijn, wat de lengte en dikte van de balken is, hoe de deuren gemaakt moeten worden enz. Ook de kwaliteit van de te gebruiken materialen wordt steeds expliciet genoemd. En het is interessant om te lezen welk afbraakmateriaal opnieuw gebruikt moet worden. De dakpannen bijvoorbeeld en de marmeren vloertegels.

Maar het blijft raden naar de preciese plaatsing van de kozijnen, trappen en wanden. Want de daarvoor noodzakelijke bouwtekeningen zijn voor alsnog onvindbaar. Die zijn er wel geweest blijkt uit de advertenties die destijds in de Leeuwarder Courant en in het Nieuwsblad verschenen. Maar ook zonder tekeningen weten we nu heel wat meer dan Formsma in 1987².

Mijn eerdere vermoeden dat het nieuwe Klinckema twee verdiepingen had en qua afmetingen en gevelindeling leek op Nieuw Borniastate werden nu bevestigd. Dit landhuis van de familie Buma stond sinds 1828 in het Friese Wirdum en werd bewoond door Johans jongste broer Wybo.

A A N B E S T E D I N G

BIJ BESLOTENE BRIEFJES, van het amoveren der oude Behuizingen, op Klinckema te Zuidhorn, en van het weder opbouwen aldaar eener nieuwe **HEEREN HUIZINGE, WAGENHUIS en STAL**; waarvan het berigt omtrent Bestek en Condicien ter lezing ligt: te Leeuwarden bij de Weduwe *Elzinga*, buiten de voormalige Wirdumerpoort; te Kollum in de Roskam; te Buitentopst bij de Weduwe *Wadman*; te Groningen bij *van der Laan* en *Eckhoff*, aan de Groote Markt; te Hoogezand in de Herberg, en te Zuidhorn in de Herberg; terwijl aanwijzing en inrichting dagelijks van af den 1 tot den 10 Januarij 1839, aan de gegadigden zal gegeven worden door den Timmerbaas te Zuidhorn, bij wien mede de Teekening berust.

De briefjes moeten vóór of op den 16 Januarij 1839, des middags ten 12 ure precies, ingeleverd worden te Zuidhorn, ten Kantore van den Heer Notaris **Mr. F. J. ABRESCH**.

Uit de tekst van de advertentie blijkt dat er wel degelijk een bouwtekening bestond en dat deze in het bezit was van 'de Timmerbaas te Zuidhorn'. Dat moet Geert Izebrands Huizinga (1783-1872) geweest zijn.

Tekeningen van het nieuwe Klinckema

Met hulp van de architect Jan Oostenbrug uit Noordhorn maakte ik een reconstructie van de gebouwen. Dat ging niet zonder slag of stoot. Regelmatig moesten bouwkundige begrippen uit de 19e eeuw verduidelijkt worden. Daaronder de betekenis van de gebruikte termen als bozums, juffers etc.

De maten, in strepen duimen en ellen, zorgden slechts korte tijd voor verwarring. Het bleek namelijk dat men in 1839 deze verouderde begrippen weliswaar nog steeds gebruikte. Maar nu stonden ze voor de maten uit het decimale stelsel. De el was dus gelijk aan de meter, de duim aan een centimeter en een streep was een millimeter geworden.

De plattegrond en de indeling van de gevels van het landhuis en van het bijbehorende wagenhuis waren uiteindelijk redelijk goed te reconstrueren. Vooral door de combinatie van gegevens uit diverse artikelen in het bestek. Zo valt uit de lengte van de vloerbalken de afmeting van de verschillende vertrekken af te leiden. En dankzij de vermelding van het aantal ramen met zonneblinden aan de zuidzijde van het huis weten we hoeveel er overblijven voor de andere zijden.

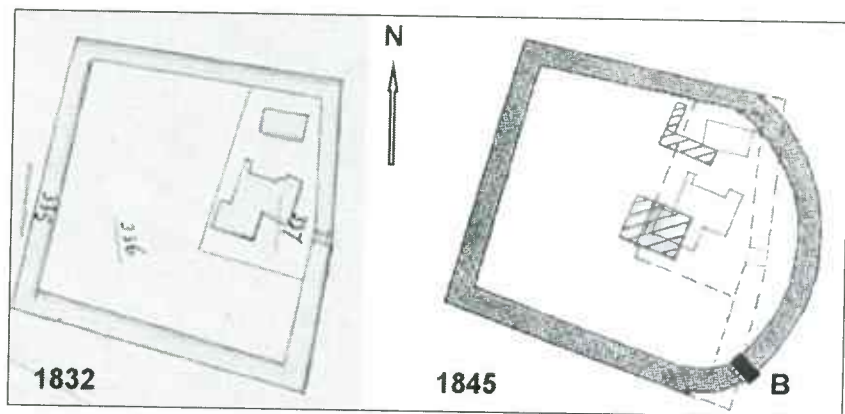
Deze exercitie van lezen, overwegen en herlezen leverde uiteindelijk een serie plattegronden, voor- en zijaanzichten op. Twee van de door Jan Oostenbrug gemaakte tekeningen staan op de volgende bladzijde.

Zo heeft Klinckema er volgens onze reconstructie uitgezien. Let op de kelderramen. Dit nieuwe huis werd gedeeltelijk boven de kelder van de borg gebouwd.

De afgebroken borg of edele heerd Klinckema

*De enige 'afbeelding' van de borg Klinckema bestaat uit zijn omtrekken, plaatje links. Zo'n 15 jaar later tekende een landmeter de veranderde situatie na de bouw van het landhuis, plaatje rechts. **De nieuwe situatie is schuin gearceerd** weergegeven. Drie dingen vallen op: 1. Het nieuwe huis is gedeeltelijk over de fundamenteën van de oude borg gebouwd. 2. De gracht kreeg aan de oostzijde een andere vorm. 3. De brug over de gracht werd verlegd. Voortaan kon men bezoekers ook door ramen van de eetkamer zien aankomen.*

Op basis van een combinatie van aanwijzingen in het bestek en de omtrekken op de kadasterkaartjes uit 1832 en 1840 tekende ik bijgaande schets van het huis dat hier in 1839 mogelijk stond. De omtrekken van het oude Klinckema doen denken aan die van soortgelijke boerderijachtige gebouwen als Piloersema, Allersma of het Poptaslot. Een rechthoekig - twee verdiepingen hoog - huis met daaraan vast een grote schuur.

Naar de indeling van dit gebouw is het gissen.

We weten alleen waar de kelder van het oude Klinckema lag omdat hij volgens het bestek onderdeel werd van het nieuw te bouwen huis. De beschrijvingen in de oude koopakte uit 1628 en in de advertentie van 1809 zeggen weliswaar iets over de indeling³. Maar over de ligging en de afmetingen van de genoemde vertrekken staat niets vermeld.

Het gebouw moet in 1838 in zeer slechte staat geweest zijn na de vele lange jaren waarin weinig of geen onderhoud werd gepleegd en het landgoed inclusief huis en schuur verpacht werden.

Het oude Klinckema gezien vanuit het westen. Een reconstructie op basis de omtrekken op de kadasterkaart en het aanzien van soortgelijke edele heerden. Bovendien weten we dat het huis in 1809 'negen kamers bevatte, keuken, kelders, stal, koetshuis, en tuinmanskamer (advert. in Ommelander Courant). De borg is geprojecteerd op de plattegrond van het nieuwe landhuis. Begane grond van het nieuwe Klinckema: 1. Niet zichtbaar op deze tekening: het Kantoor met daaronder de oude kelder die in de nieuwbouw werd opgenomen. Evenals de regenwaterput links tegen de zijgevel. 2. Ontvangstkamer 3. Eet-woonkamer 4. Naai- en werkkamer 5. Gang en zijgang. 6. Gang in de aanbouw. 7.8. en 9 staan voor keuken, mangelkamer en voorraadkamer. De juiste volgorde viel tot nu toe niet te beredeneren.

De sloop van het huis en de opheffing van het landgoed

Landhuis en bos hebben de zuidkant van Zuidhorn slechts korte tijd het fraaie aanzien gegeven dat Van der Aa in zijn boek beschreef. Na zestien jaar verliet de inmiddels weduwnaar geworden Johan Hora Buma in 1856 het huis en ging hij met zijn dochters en huishoudster op zijn boerderij de Oosterburg wonen.

Toen hij er niet in slaagde om Klinckema te verhuren besloot hij het huis te laten slopen. Ook het bos werd gekapt. Vervolgens verkavelde hij het terrein en verkocht één van noordelijke percelen aan dokter Popta, de schoonvader van een van zijn dochters. Deze arts liet er het karakteristieke wit gestucte huis 'Rustoord' bouwen. Nu Klinckemalaan nr.7.

*** * Te HUUR : De BUITENPLAATS *KLINCKEMA***
 zeer aangenaam gelegen aan den Rijks-straatweg in het bevallige Dorp Zuidhorn, alwaar *Gereform. en R. C. Kerken* zijn, en twee ure gaans van Groningen, bestaande uit eene moderne Heerenhuizinge, waarin behalve de noodige offices, tien alle behangene Kamers en Marmeren Gang, voorts Stalling en Koetshuis, sierlijke Tuin met exquise Vruchtboomen, Kersen-Boomgaard, Druivenkast en een met fraaije Wandelingen aangelegd Bosch, van zwaar Hout, gezamentlijk ter grootte van ruim vier Bunders. Adres, onder *franco* schrijven, Letters I. H. B., bij den Boekhandelaar J. OOMKENS Jzoon, te Groningen.

Hora Buma zet Klinckema te huur (Opregte Haarlemmer Courant dec. 1856)

Besluit

Naar de redenen van Johans besluit om zijn landgoed op te geven kan men slechts gissen. Maar twee zaken speelden ongetwijfeld een belangrijke rol. In de eerste plaats het ontbreken van een (mannelijke) erfgenaam die bovendien in staat geweest zou zijn om mede erfgenamen eventueel te compenseren. In de tweede plaats werd het door de veranderende economische omstandigheden steeds moeilijker om het landgoed te exploiteren. Klinckema was dan ook niet het enige witgekalkte landhuis dat in die jaren 'op afbraak werd verkocht'. De bakstenen, balken, kozijnen en al het andere bruikbare materiaal vonden zonder veel moeite een nieuwe bestemming.

En wellicht zijn ze nog in diverse oude huizen en boerderijen in en rond Zuidhorn aanwezig.

Nico Attema

1) *A.C.Fokkema Siccama 'De Siccama's'* uitgegeven in 1971

2) *W.J.Formsma 'De Ommelander Borgen en Steenhuizen'* Assen 1987

3) *Volgens de koopakte uit 1628 bevatte het gebouw toen een binnenzaal, kamer, keuken, kelder, groot achterhuis, grote hof, gracht en poort. Toen de borg In 1809 werd verhuurd, bestond die volgens de beschrijving uit negen kamers, een keuken, kelders, een stal, een koetshuis en een tuinmanskamer. Kortom; in de tussenliggende 180 jaar moet het huis (in fasen) vergroot zijn. Een ontwikkeling die we bij bestaande borgen als Allersma en Fraeylema nog kunnen herkennen.*

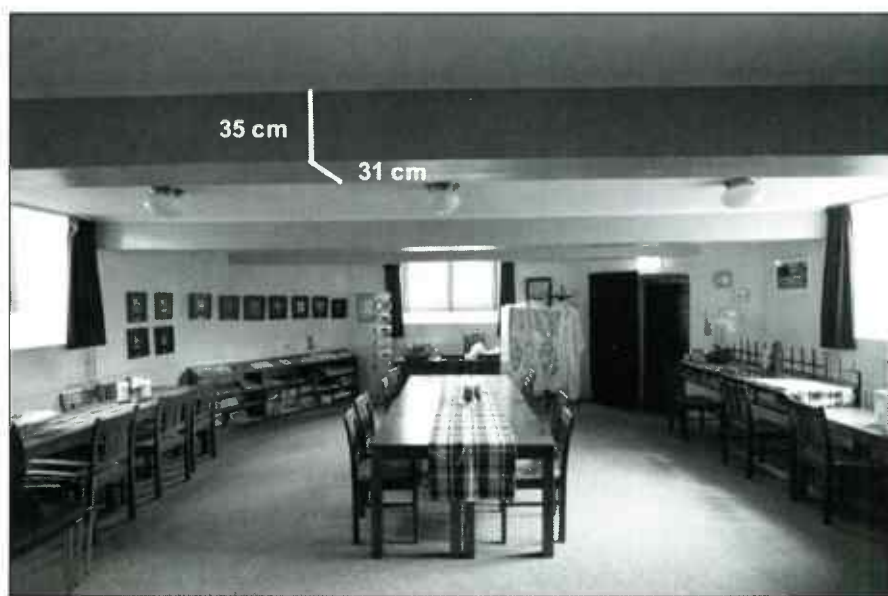
Balken van de borg Klinckema in NH kerk ?

De kerkganger van tegenwoordig kan het zich haast niet meer voorstellen: in het midden van de negentiende eeuw was er gebrek aan zitplaatsen in de Hervormde Kerk van Zuidhorn. Dit kunnen we afleiden uit de opdracht die timmerman Geert Izebrands Huizinga in 1846 krijgt: hij moet een ‘gestoelte met zitbanken boven het koor achter de banken van het Huis van Hanckema’ maken. In de vergadering van kerkvoogden op 14 december 1846 is besloten f 625,- voor het maken van deze galerij met banken te bestemmen. Het lijkt logisch dat de toenmalige predikant, dominee Gerrit Heeres, zich elke zondag in een zeer volle kerk kon verheugen, anders zou immers de opdracht tot het maken van meer zitplaatsen niet zijn gegeven.

Door het maken van extra zitplaatsen op een verhoging verliest het koor van de kerk de functie die het eeuwen heeft gehad: in deze ruimte stond vóór de Reformatie het altaar. De vraag die aanleiding heeft gegeven tot het schrijven van dit stukje is: *heeft Geert Huizinga bij het maken van de zitplaatsen boven het koor van de kerk van Zuidhorn gebruik gemaakt van balken uit de afgebroken borg Klinckema?* Het is mij al vaak opgevallen dat deze balken wel erg royaal zijn voor het doel waarvoor ze zijn gebruikt. Bovendien is de breedte van het koor van de kerk buitenwerks ca. tien meter, wat ook de afmeting was van het woongebouw van de borg Klinckema. Deze borg is in 1839 afgebroken, de zitplaatsen boven het koor zijn gemaakt in 1847. Het is dus mogelijk dat Huizinga betrokken was bij de afbraak van Klinckema en de balken in de kerk heeft hergebruikt.

Als de zitplaatsen op de galerij klaar zijn, wordt op 18 september 1847 op een speciaal daartoe bijeengeroepen vergadering van de kerkvoogdij gesproken over de vraag wie de nieuwe zitplaatsen mag gebruiken. Men komt tot de volgende oplossing: de drie voorste banken worden bestemd voor leden van de kerkenraad en hun vrouwen. De voorste plaatsen moeten voor de vrouwen worden opengelaten. De vierde, vijfde, zesde en zevende bank aan de noordzijde zijn vrije banken voor vrouwen, dezelfde banken aan de zuidzijde zijn vrije banken voor mannen. Men bedenke dat de galerij (ook wel kraak genoemd) vóór het maken van het keukentje in de consistorie een noordelijke en een zuidelijke trapopgang had. Mannen en vrouwen zaten in de kerk gescheiden.

Een curieus detail vormt de bepaling dat de eerste bank achter de hondenslagersbank een vrije bank voor vrouwen diende te zijn. De functie van hondenslager, die al eeuwen bestond, heeft met vleesverwerking niets te maken, maar wel met slaan. Deze man had tot taak met een zweep of een stok de honden de kerk uit te jagen. Met name in het winterseizoen probeerden straathonden en zwervhonden een plekje te veroveren in de warme kerk. In de kerk van Nieuw Scheemda hangt naast de preekstoel nog heden ten dage een hondenslagerszweep. Bovendien had hij tot taak de jeugd in de kerk in toom te houden. Kinderen en jongeren zaten niet bij hun ouders, maar in een groep bij elkaar. Dit bevorderde niet altijd de rust in de kerkdienst.

Consistorie. De 4 balken die het balkon dragen, zijn tenminste 35 bij 31 cm dik

De extra zitplaatsen die Geert Huizinga in 1847 in de kerk van Zuidhorn maakte, worden nog maar zelden gebruikt. Een van de laatste keren die ik mij herinner was bij de heringebruikname van het orgel in juni 2012. De opkomst tijdens de zondagse kerkdiensten geeft de laatste jaren geen aanleiding de galerij veelvuldig te gebruiken.

Kees Kugel

Het landhuis Klinckema 1839 - 1857

Zo zag Klinckema er volgens onze reconstructie uit. Er lag een gracht omheen en het stond in een parkachtig bos. De rode ster op het kaartje hieronder geeft de positie aan van de waarnemer.

